

Східна Грузія в міжнародних відносинах Російської імперії у 1801–1806 рр.

Eastern Georgia in the International Relations of the Russian Empire in 1801-1806

Леся Гончаренко¹, Аліна Каліман¹

Lesya Goncharenko, Alina Kaliman

¹ Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University
87 Romenska Street, Sumy, 40002, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.22-3](https://doi.org/10.22178/pos.22-3)

LCC Subject Category:
DK112.8-264.8

Received 10.04.2017
Accepted 10.05.2017
Published online 14.05.2017

Corresponding Author:
Lesya Goncharenko,
alesjazabltnaja@rambler.ru

© 2017 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Анотація. У статті досліджено роль та місце Східної Грузії у міжнародних відносинах Російської імперії у 1801–1806 рр. Охарактеризовані причини російської експансії щодо східно-грузинських земель протягом періоду, що досліджується. Висвітлено позицію правлячих кіл Російської держави у питанні розробки та реалізації міжнародної політики щодо Східної Грузії у 1801–1806 рр. З'ясовано вплив імперської політики Санкт-Петербурга щодо Східної Грузії на зміну міжнародного становища Російської держави на Кавказі у 1801–1806 рр.

Ключові слова: Російська імперія; Східна Грузія; міжнародні відносини.

Abstract. The article explores the role and place of eastern Georgia in international relations of the Russian Empire in 1801-1806. The causes of Russian expansion against the East Georgian lands during the studied period were characterized. The position of the ruling circles of the Russian state in the matter of development and implementation of international policy towards Eastern Georgia in 1801-1806 was described. The influence of St. Petersburg imperial policy on East Georgia at changing international situation of the Russian state in the Caucasus in 1801-1806 was clarified.

Keywords: Russian Empire; Eastern Georgia; international relations.

Вступ

Протягом XIX – початку XX ст. Російська імперія починає активну експансивну політику на Кавказі, користуючись різноманітним арсеналом методів і засобів, дотримуючись силової схеми побудови взаємовідносин з місцевими народами, що досить часто призводило до опору, повстань та визвольних рухів. Імперська політика Росії на Кавказі пройшла декілька періодів у своєму розвитку, кожен з яких мав свої відмінності і особливості, зумовлені історичною ситуацією.

Кавказька політика Росії у цей період мала своїм результатом інкорпорацію грузинських земель в імперську систему управління з усіма економічними, політичними і культурними наслідками. Незважаючи на загарбницьку

сутність міжнародної політики Росії, система управління, запроваджена в Грузії, дозволила провести в цьому регіоні цілу низку реформ, які сприяли його соціально-економічному розвитку.

Чергове загострення відносин між Грузією та Росією на початку XXI ст. призвело до розриву дипломатичних відносин між державами внаслідок російсько-грузинського військового конфлікту в 2008 р., який був пов'язаний з анексією російськими військами Південної Осетії та Абхазії.

На сьогоднішній момент спостерігається певна деескалація у відносинах між Грузією та Росією, нормалізація яких, на думку офіційного Тбілісі, можлива лише після виведення ро-

сійських військ з окупованих ними грузинських територій.

В російській дореволюційній історіографії питання, перш за все, необхідно виокремити праці А. Берже [2], М. Дубровіна [6], З. Авалова [1], С. Есадзе [15]. Характеризуючи дослідження радянських учених, відзначимо роботи Г. Хачапурідзе [12], О. Фадєєва [9], Н. Кіняпіної [17]. Серед праць сучасних російських істориків, необхідно згадати дослідження Я. Гордіна [10] і Б. Міловідова [19], А. Рябікова [19], А. Дудайті [7; 8].

Проте різнобічність підходів у працях дослідників, а також відсутність робіт з порушеної проблематики у вітчизняній історіографії детермінує необхідність вивчення цього питання.

Отже, дослідження міжнародної політики Російської імперії щодо Східної Грузії у 1801–1806 рр., з'ясування її негативних і позитивних аспектів, дозволить не лише більш об'єктивно поглянути на минуле, але і отримати від цього досвід, який в змозі допомогти визначити нові шляхи і підходи до вирішення багатьох сучасних міжнародних проблем.

Результати досліджень

У другій половині XVIII – на початку XIX ст. під Східною Грузією розумілося Картлі-Кახетинське царство на захід від якого до берегів Чорного моря розташовувалися Імеретія, Мегрелія і Гурія. Активізація експансії Росії щодо грузинських земель почалася в 1801 р. з включення до складу Російської імперії Картлі-Кახетинського царства, територія якого займала вигідне стратегічне становище в Закавказзі. З південного заходу Картлі-Кახетія межувала з Ахалцихським і Карським пашаликами Османської імперії. Її південним кордоном було Єриванське, а південно-східним – Ганджинське ханство, що перебувало в залежності від Ірану. На сході, за річкою Алазань, вона межувала з володіннями, залежними від султана Елісуйського, і васалом Ірану – Шекинським ханством [13, с. 57].

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. унаслідок зовнішніх і внутрішніх проблем Картлі-Кახетії потреби царської скарбниці збільшувалися, а доходи держави зменшувалися. Поміщики, зобов'язані в надзвичайних випадках надати допомогу царю зі своїх доходів, стали

стягувати більше податків зі своїх селян. Селяни ж, не витримуючи їхніх вимог, розорялися і часто тікали в пошуках притулку в чужі володіння [11, с.74].

Політична ситуація в Східній Грузії також була досить напруженою. Цар Іраклій II, який був похилого віку, вирішив передати престол своєму молодшому сину Юлону, але потім змінив свій заповіт на користь Георгія, старшого сина від першого шлюбу [5, с. 144]. Іраклій II не дочекався відповіді на питання щодо затвердження царювання Георгія і помер 11 січня 1798 р., унаслідок чого, Картлі-Кახетинського царство виявилось в невизначеному становищі, а Росія утримувалася від рішучих дій [18, с. 428].

Брати Георгія, Олександр, Юлон і Парнаваз не визнали його влади, внаслідок чого боротьба, що розгорілася за престол, привела до розбрату серед царевичів. Одна зі сторін закликала на допомогу лезгин. Олександр закликав до Східної Грузії Ума-хана Аварського з численним військом [5, с. 144].

У 1798 р. на Кавказ були відправлені і російські війська з метою підтримки Георгія, а також для протидії Ірану і дагестанським народам, які підтримували інших претендентів.

Російські війська під командуванням генерала Лазарева усунули зовнішнє втручання, і Георгій приступив до управління Картлі-Кახетинським царством під ім'ям Георгія XII (1798–1800 рр.). Іранський шах письмово зажадав, щоб Георгій XII відіслав до Ірану свого сина як заручника, визнавши тим самим підданство Ірану. Георгій XII відмовився, і шах Ірану вирішив напасти на Картлі-Кახетію разом з аварським ханом. Але присутність російських військ перешкодила діям Ірану проти Георгія XII, і шахські війська повернулися назад. Проте аварський хан рішуче продовжував свій похід в Картлі-Кახетію [5, с. 144].

Георгій XII, як і його батько, продовжував проросійську політику. Але він був хворий, і стало зрозуміло, що довго він не зможе керувати своїм царством. 2 грудня 1800 р. головнокомандувач російських військ на Кавказі К. Кноррінг зазначав генералу Лазареву про необхідні заходи в разі смерті Георгія XII. Згідно з його наказом, не треба було призначати наступника до отримання найвищого повеління, оголосити всім царевичам, дворянству і народу монаршу волю і утримати їх в межах

покори. Хворий Георгій XII відправив до Росії своїх послів з проханням щодо прийняття Східної Грузії до складу Росії [5, с. 144]. Георгій XII відзначав, «щоб, при врученні його царства, був залишений, а по ньому і спадкоємці його на престолі з титулом царів» [17, с. 99]. Ще до повернення цих посланців з Санкт-Петербургу Георгій XII помер 28 грудня 1800 р., призначивши перед смертю спадкоємцем свого сина Давида [5, с. 144].

Для вирішення східно-грузинського питання радник імператора Павла I у кавказьких справах А. Мусін-Пушкін запропонував включити Картлі-Кахетинське царство до складу Російської імперії. Він, перш за все, враховував економічні вигоди від цього рішення. Крім економічних інтересів Мусін-Пушкін вказував і на інші важливі наслідки цього кроку для Росії. Він вважав, що, включивши Східну Грузію до свого імперії, Росія придбає плацдарм за кавказьким хребтом, і «кавказька лінія забезпечиться приборканням гірських народів. З двох сторін російськими військами, оточеними», і «в разі розриву з Портою Росія з боку Східної Грузії може створитися цій державі лише страшною для Анатолії». Він також попереджав, що якщо б країни, що змагалися з Росією, випередили її у оволодінні Грузією, унаслідок цього створилася б безпосередня небезпека для Передкавказзя і Криму» [9, с. 101–102].

Цю думку Мусіна-Пушкіна поділяли багато царських сановників, її також підтримував і Павло I, який погодився призначити Давида, який до цього служив у російських військах, і затвердив його спадкоємцем грузинського престолу. Однак брати Іраклія II і їхні сини почали оскаржувати своє право на престол, що створювало неприємну політичну ситуацію для Росії, оскільки прихід до влади інших претендентів міг переорієнтувати Східну Грузію в бік Оттоманської держави чи Ірану [10, с. 252–254]. Санкт-Петербург, враховуючи цей факт, намагався якомога швидше вирішити це питання шляхом експансії території Східної Грузії та перетворення її на одну з провінцій Російської імперії.

Павло I у своєму листі до К. Кноррінга зазначав: «Я хочу, щоб Грузія, як я вже вам писав, була б губернією і відразу ж організуйте її відносини з сенатом, а у духовній сфері з Синодом, не чіпаючи їх привілеїв. Губернатор нехай буде хтось з царської крові...» [3, с. 413].

Посланці повернулися з імператорським маніфестом про прийняття Грузії до складу Російської держави, який був оприлюднений 16 лютого 1801 р. [2, с. 17].

Необхідно відзначити, що рішення Росії щодо включення Східної Грузії до складу імперії викликало обурення в Ірані. Не бажаючи загострювати відносин з Османською імперією, російські дипломати намагалися врегулювати ситуацію шляхом переговорів. Санкт-Петербург також вирішив дізнатися, чи дійсно вся Східна Грузія підтримує ідею інкорпорації її земель до складу Росії. Крім того, щоб отримати прихильність місцевих можновладців, Росія почала осипати їх подарунками та званнями [3, с. 417].

Після вбивства імператора Павла I у березні 1801 р., новий російський володар Олександр I, унаслідок загострення міжнародної ситуації, намагався прискорити процес врегулювання грузинської проблеми. Державна рада при імператорі підкреслювала важливість географічного становища Грузії. Крім того, на нараді розглядалася можливість переходу Грузії у османське підданство [11, с. 25].

В результаті обговорень було вирішено, що «утримання Грузії під владою Росії, як і для тієї землі, так і для користі імперії необхідно...» [11, с. 26]. Рада прийняла рішення про включення Грузії до складу Росії. Крім того, для кращого ознайомлення з внутрішньою ситуацією в Грузії було вирішено з'ясувати наскільки населення Грузії налаштоване прийняти російське панування? Чи може Грузія залишитися незалежним царством? [11, с. 26].

Для остаточного вирішення грузинське питання було передано на розгляд імператору Олександрю I, який колився щодо своїх дій, поки не отримав рапорт від головнокомандувача кавказької армії генерал-лейтенанта К. Кноррінга, в якому останній повідомляв, що Грузія не може захистити себе своїми силами від зазіхань Ірану і набігів горців. Турки, відзначав К. Кноррінг, не здійснюють замахів на Грузію безпосередньо, проте Ахалцихський пашалик підтримує лезгин своїми військами, надає їм і іншим дагестанським народам свою територію, а вони нападають на Картлі для спустошення [11, с. 74–75].

Він також писав, що народ не був байдужий до питання і у дворянства не було єдиної думки. Частина дворян і царевичів налаштована проти включення Східної Грузії до складу Росії, оскільки вони втрачали деякі свої привілеї. Інша частина була за включення [16, с. 39]. К. Кноррінг пропонував підтримати царевича і дворян, які прихильно ставилися до приєднання, і додати до них весь народ [11, с. 77].

Після рапорту К. Кноррінга грузинське питання остаточно було вирішено і 12 вересня 1801 р. включення Східної Грузії (Картлі-Кахетинського царства) до складу Росії було затверджено імператором Олександром I.

У своєму зверненні до грузинського народу Олександр I підкреслював, що Східна Грузія беззахисна проти внутрішньої і зовнішньої небезпеки і Росія не може принести своїх одновірців у жертву. «Взаємність наших великодушних піклувань про благо всіх з вас, – констатував Олександр I, – ми вимагаємо, щоб ви для затвердження поставленої над вами влади дали присягу у вірності по формі, яка при цьому додається. Духовенство як Пастирі душевні повинні дати приклад» [11, с. 80].

Слід також зазначити, що 4 січня 1801 р., тобто за вісім місяців до включення Східної Грузії до складу Російської імперії, був підписаний договір про політичне і військове співробітництво між Англією і Іраном [9, с. 105]. Всі ці політичні кроки не були залишені Росією поза увагою, оскільки вона усвідомлювала значення Грузії в боротьбі за сфери впливу в Закавказзі та у боротьбі проти Ірану.

Інкorporація Картлі-Кахетинського царства дозволила Росії розширити свій геополітичний вплив і кордони з центру Закавказзя до Чорного і Каспійського морів. Включення ж Західної Грузії (Імеретії, Мегрелії, Гурії) до сфери російського впливу призвело Санкт-Петербург до зіткнення з Османською імперією в 1806–1829 рр.

З метою забезпечення позитивної реакції з боку Стамбула на інкорпорацію Картлі-Кахетинського царства Росією, імператор Олександр I писав своєму представнику в Турецькій державі Італінському «що тут немає інших намірів, окрім бажання уберегти єдиновірний народ від неминучого лиха... і від

замахів, які в цьому смутному стані здійснювалися над Грузією її сусідами» [11, с. 287].

Російському дипломату було наказано переконати Порту в цьому намірі Росії, оскільки Франція поширювала чутки про те, що Росія, розширюючи свої володіння в Закавказзі, виступає проти Османської імперії та Ірану [11, с. 287].

У цей час російський зовнішньополітичний курс був спрямований на дружні відносини з Османською імперією. Окупація Францією Єгипетського ейялету Оттоманської держави дала можливість Санкт-Петербургу посилити свій вплив у Порті в порівнянні з іншими європейськими країнами. Саме тому Олександр I писав російським представникам у Стамбулі і європейських столицях про необхідність підтримки дружніх відносин з Портою. За таких обставин збереження дружби і територіальної цілісності Османської імперії вважалося вигідним і для Росії [11, с. 53, 389–390]. У такій міжнародній ситуації і почався процес інкорпорації східно-грузинських територій до складу Російської імперії.

Після оголошення про включення Східної Грузії до складу імперії у 1801 році, Росія почала поступово проводити адміністративну реформу в цьому регіоні. У загальних рисах у Грузії було введено систему управління, подібну до загальногубернської у Росії. Головнокомандувачу було присвоєно звання головноуправляючого і командира окремого грузинського корпусу. Управління Грузією було доручено правителю Грузії, який підпорядковувався головноуправляючому, і особливому органу – «Верховному Грузинському уряду» [15, с. 54]. Ця центральна установа перебувала під керівництвом головноуправляючого і складалася з 4 експедицій: виконавчої, зі звичайною функцією губернських управлінь, казенної (завідування фінансовою та господарською частиною), і двох судових: одна для кримінальних, інша для цивільних справ.

Очоловав кожну з експедицій російський чиновник, а його помічниками бували грузинські князі. Глава виконавчої експедиції одночасно був правителем Грузії [13, с. 64]. У судах і поліціях російські чиновники засідали разом з грузинськими дворянами відповідного округу [3, с. 437–438].

Місцеве управління було зосереджено в 6 повітових містах (Тбілісі, Гори, Лорі, Душеті, Те-

лаві і Сігнахі), в яких було призначено коменданта з російських офіцерів, а на допомогу йому призначався один з грузинських дворян [3, с. 437–438]. У кожному повіті були засновані дві колегії: управа земської поліції і повітовий суд. На чолі першого установи був капітан-справник, якому допомагали два осавула з грузинських дворян. Головою повітового суду призначався суддя з російських чиновників, якому допомагали два мсаджулі (радника) з місцевих дворян.

Щодо азербайджанських і казахських тюрків, які мешкали у Грузії, до них призначалися пристави (моурави) з грузинських князів, які мали права капітанів-справників. Помічниками моуравів, або приставів, призначалися російські чиновники. Що стосується вірмен, то вони залишилися під керівництвом своїх меліків [3, с. 437–438].

Для вирішення цивільних справ були прийняті грузинські звичаї та укладення царя Вахтанга VI (1703–1724 рр.). У разі будь-якого недоліку законів Вахтанга VI було вирішено використовувати закони Російської держави [3, с. 437–438]. Кримінальні справи вирішувалися за загальними законами імперії, а цивільні – згідно з місцевими звичаями і законами царя Вахтанга VI.

Для встановлення російської адміністративної системи були призначені начальники, чиновники, а 8 травня 1802 р. було створено Верховний Грузинський уряд. Головним військовим і цивільним начальником Грузії і Північного Кавказу було призначено головнокомандувача К. Кноррінга, Верховним Грузинським Правителем Грузії – П. Ковалевського, який знав мову і звичаї Грузії [3, с. 434].

Ці адміністративні і соціальні реформи призвели до появи опозиції новим порядком [9, с. 108]. Під час керівництва К. Кноррінга (1801–1802 рр.) в Грузії загострилася політична ситуація, з метою підтримки своїх дій опозиційні групи зв'язувалися з Іраном і Ахалцихським пашаликом Османської імперії. Деякі групи всередині Східної Грузії постійно скаржилися на К. Кноррінга. Шляхетні грузинські дворяни були проти проведених нових реформ, оскільки їх привілеї піддавалися обмеженням. Вони почали підтримувати царевичів Юлона і Олександра, які виступали проти російської влади [12, с. 60].

Царевичі для здобуття влади продовжували свої дії в Імеретії, Ірані та Османській імперії. Особливою активністю відзначався царевич Олександр, син Іраклія II, який ще в 1800 р. емігрував до Ірану [17, с. 105]. Опозиція закликала феодалів і народ до антиросійської боротьби [17, с. 108], а Олександр і Юлон зв'язалися з іранським шахом Баба-ханом (1797–1834 рр.), намагаючись заручитися підтримкою у боротьбі з Росією для отримання влади в Грузії [3, с. 686]. Цю підтримку вони отримали [3, с. 693].

В цей же час опозиція російській владі отримала підтримку з боку Імеретинського царства, Ахалцихського пашалика, Еріванського і Нахчіванського ханств [3, с. 288].

Однією з головних причин невдач К. Кноррінга у внутрішній політиці було те, що всі державні установи були чужі і вкрай обтяжливі для народу, який не звик до повільного судочинства і тому шукав правди не в суді, а у начальників [12, с. 56].

Незнання місцевих мов чиновниками різних установ було іншою важливою причиною виникнення проблем. Вирішення цивільних справ не могло бути реалізоване згідно з грузинськими законами (Вахтанга VI і грузинськими звичаям), оскільки не було складено відповідного керівництва. Крім того, російським чиновникам місцеві звичаї і закони були чужі [12, с. 59].

Отже, К. Кноррінга було відкликано наприкінці 1802 р. і замість нього було призначено генерал-лейтенанта князя П. Ціціанова в званні інспектора Кавказької лінії, астраханського військового губернатора, керуючого цивільною частиною і головноуправляючого в Грузії [4, с. 3].

У рескрипті від 8 вересня 1802 р. П. Ціціанову пропонувалося звернути особливу увагу на питання внутрішнього управління Грузії. Також наголошувалося на підтримці з боку перського шаха Баба-хана грузинського царевича Юлона з метою отримання влади в східній Грузії [4, с. 4].

Після приїзду до Тифлісу П. Ціціанов доповідав імператору про становище в Східній Грузії. Згідно з його доповіддю, основна причина цих заворушень полягала в судочинстві. Він підкреслював: «Для них все дивно, для нас все нове; недолік перекладачів посилює ускладнення – суддя і прохач не розуміють один од-

ного і обидва залишаються незадоволеними» [4, с. 65]. Він підкреслював, щоб зблизити звичаї місцевих з російськими законами, «закони повинні згинатися за вдачею, бо останні століттями переламаються» [4, с. 65].

Особливою причиною виникнення опозиційних рухів у Східній Грузії російська влада вважала присутність членів грузинської царської родини в цьому регіоні. Вони постійно скаржилися на відібрані у них кошти для існування, вони втручалися у внутрішні справи країни і намагалися відновити колишнє управління [6, с. 8]. Крім них, більшість князів і дворян, які втратили свої колишні доходи, були незадоволені новим порядком. На думку П. Ціціанова, грузинські принци були головними винуватцями безладів. На його прохання імператор дозволив вислати їх з Грузії до Москви з метою відновлення порядку і спокою в Грузії [4, с. 8].

У 1803 р. П. Ціціанов вжив заходів щодо виселення до Росії представників грузинського царського роду, яких налічувалося до 90 осіб [9, с. 109]. Насправді питання про виселення представників грузинської царської династії було вирішено раніше, оскільки у рескрипті від 12 вересня 1801 р. Олександр I писав К. Кноррінгу про необхідність їх виселення до Росії.

П. Ціціанов розширив повноваження повітового начальника, який відтепер призначався головним начальником повіту в ранзі окружного начальника. Отже, влада повітового начальника поширювалася на земську, міську поліцію і на судочинство повітового суду, в якому він був головою [15, с. 59]. Підвищення статусу повітового начальника до окружного рівня П. Ціціанов пояснював тим, що місцеві жителі шукають правосуддя не в суді, а у начальника, саме через це стікаються прохачі до Тифлісу і обтяжують головнокомандувача безупинними проханнями. Для усунення цих незручностей і був призначений окружний начальник [4, с. 65], якому були підпорядковані справники, коменданти і повітовий суд [12, с. 73].

Кримінальний і цивільний суд були об'єднані в один суд (суд і розправа). Ця судова реформа була проведена у з метою припинення зайвих казенних витрат. Ця система застосовувалася в малолюдних губерніях Російської імперії [4, с. 46]. Населенню було дозволено подавати прохання у всі державні установи

своєю рідною мовою. Правитель Грузії був перейменований у цивільного губернатора. Ця реформа грузинського уряду була затверджена указом 28 січня 1805 р. і в головних рисах зберігалася до 1840 р. [4, с. 53].

В цілому, необхідно зазначити, що реформи, проведені Росією в Картлі-Кახетії після її включення до складу Росії, показують, що російська політика щодо Східної Грузії зазнала певних змін. Це обумовлювалося низькою факторів:

- існував зовнішній тиск з боку Ірану на Східну Грузію, що прискорило її інкорпорацію до складу Російської держави.

- міжусобиці в Грузії призвели до погіршення внутрішньополітичної ситуації. Інтереси кожного претендента на владу приводили до безладів в цих землях. Крім того, претенденти зверталися за допомогою до володарів інших країн, що, в свою чергу, дозволяло втручатися у внутрішню політику Східної Грузії сусіднім державам, які мали власні інтереси у цьому регіоні.

Після приєднання території Картлі-Кახетії Росія проявляла інтерес і до сусідніх з нею регіонів, намагаючись зберегти завойовані позиції, оскільки Іран стурбований діями Росії в Закавказзі. Історик З. Авалов відзначав, що «після падіння Картлі-Кახетинського царства, приєднання інших грузинських володінь – Імеретії, Мегрелії, Гурії, Абхазії – було справою лише часу. Ми знаємо, якими широкими були плани, що підказали інкорпорації Грузії» [1, с. 277].

Однією з причин, що призвела до посилення позицій Санкт-Петербурга у Східній Грузії була відсутність нормального комунікаційного сполучення цього регіону з найближчими російськими губерніями, перш за все, Кримом, Астраханню. Міцність російського становища у Закавказзі залежала від легкості комунікацій цього регіону з портами Криму.

Проблема комунікації проявилася ще під час інкорпорації Картлі-Кახетії до Росії. Для просування російських військ використовувалася лише єдина гірська дорога – Військово-грузинська, що проходила від Владикавказу до Тифлісу ущелинами Терека і Арагві, майже непрохідна взимку через снігові завали. Але і ця дорога могла бути в будь-який момент закрита в разі виступів грузин або осетин проти Росії. Крім цієї дороги, Росія могла забез-

печувати комунікацію Східної Грузії з внутрішніми регіонами імперії тільки в двох напрямках – у західному – через Ростов-Керч-Сухумі або Керч-Поті в Тбілісі, у східному – через Астрахань-Дербент або Астрахань-Баку в Тбілісі.

У серпні 1802 р. А. Мусін-Пушкін нагадував Олександрю I про необхідність встановлення комунікацій Східної Грузії через Імеретію чи Дагестан з Росією шляхом окупації цих регіонів російськими військами [9, с. 110]. Відповідно до географічного становища необхідно було зайняти або встановити дружні відносини з Імеретією, Мегрелією і Гурією з метою забезпечення морської комунікації між Картлі-Кахетинським царством і Кримом.

Після включення Картлі-Кахетинського царства до складу Росії, три частини Західної Грузії (Імеретія-Мегрелія-Гурія) безпосередньо входили в сферу геополітичних та військових інтересів Росії у Закавказзі. Це знайшло своє відображення в інструкції головнокомандувачу в Закавказзі П. Ціціанову (1803–1806 рр.), якому було доручено підтримати дружні стосунки з відданими Росії людьми і увійти у стосунки з ханами, які схилилися в бік Росії [6, с. 10, 12]. Крім того, Ціціанов намагався зробити більш надійною Військово-грузинську дорогу, де він почав будувати мости, дамби, нові ділянки [17, с. 109].

Для встановлення зв'язку Картлі-Кахетинського царства з Росією головна увага приділялася експедиціям до Чорного моря, оскільки терміново необхідно було забезпечити потреби російських військ, оточених на-

вколо Картлі-Кахетинського царства. У Росії була можливість перевозити провіант з Північного Кавказу в Картлі-Кахетинське царство через Дарьяльський, Аварський і Дербентський проходи. Проте в них і найближчих регіонах мусульмани часто виступали проти російської влади. А в регіонах чорноморської зони місцеві правителі і християнське населення могли стати надійними союзниками Росії.

У 1804 р. на північному Кавказі повстали кабардинці, унаслідок чого на початку 1806 р. зв'язки російських сил у Східній Грузії з північчю погіршилися. У Грузії також ускладнилася ситуація. Зрештою, було вирішено відправити війська з Криму в Поті під командуванням Маркіза де Траверсе.

Висновки

Таким чином, у 1801–1806 рр. Східна Грузія займала важливе місце в міжнародних відносинах Російської імперії. Експансивна політика Росії щодо східно-грузинських земель була спрямована на швидке їх поглинання внаслідок суттєвого погіршення соціально-економічного становища, внутрішньополітичних протиріч та тиску з боку Османської Імперії та Ірану. Не дивлячись на загарбницький характер імперської політики Росії, їй вдалося провести в цьому регіоні перетворення, які у майбутньому мали також і позитивний вплив на соціально-економічне становище Східної Грузії.

Список використаних джерел / References

1. Avalov, Z. (1906). *Prisoedinenie Gruzii k Rossii* [Georgia's accession to Russia]. Saint-Petersburg: tipografija Motvida (in Russian) [Авалов, З. (1906). *Присоединение Грузии к России*. Санкт-Петербург: типография Мотвида].
2. Berzhe, A. P. (1880). *Prisoedinenie Gruzii k Rossii 1799–1831 gg.* [Accession of Georgia to Russia in 1799-1831]. *Russkaja starina*, XXVIII, 1–34 (in Russian) [Берже, А. П. (1880). *Присоединение Грузии к России 1799–1831 гг.* *Русская старина*, XXVIII, 1–34].
3. Berzhe, A. P. (Ed). (1866). *Akty, sobrannye Kavkazskoj arheograficheskoj komissiej* [Acts collected by the Caucasian Archaeological Commission] (Vol. 1). Tiflis: Tip. Glavnogo Upravlenija Namestnika Kavkazskogo (in Russian) [Берже, А. П. (ред.). (1866). *Акты, собранные Кавказской археографической комиссией* (Том 1). Тифлис: Тип. Главного Управления Наместника Кавказского].
4. Berzhe, A. P. (Ed). (1866). *Akty, sobrannye Kavkazskoj arheograficheskoj komissiej* [Acts collected by the Caucasian Archaeological Commission] (Vol. 2). Tiflis: Tip. Glavnogo Upravlenija Namestnika

- Kavkazskogo (in Russian)
[Берже, А. П. (ред.). (1866). Акты, собранные Кавказской археографической комиссией (Том 2). Тифлис: Тип. Главного Управления Наместника Кавказского].
5. Bronevskij, S. M. (1996). *Istoricheskie vypiski o snoshenijah Rossii s Persiej, Gruzij i voobshhe s gorskimi narodami, v Kavkaze obitajushhimi, so vremen Ivana Vasil'evicha donyne* [Historical extracts on Russia's relations with Persia, Georgia and, in general, with the mountain peoples living in the Caucasus, from the time of Ivan Vasilyevich to the present]. Saint-Petersburg: Peterburgskoe vostokovedenie (in Russian)
[Броневский, С. М. (1996). *Исторические выписки о сношениях России с Персией, Грузией и вообще с горскими народами, в Кавказе обитающими, со времен Ивана Васильевича доньше*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение].
6. Dubrovin, N. F. (1886). *Istorija vojny i vladychestva russkih na Kavkaze* [History of the War and Dominance of the Russians in the Caucasus] (Vol. 4). Saint-Petersburg: Tipografiya Departamenta udelov (in Russian)
[Дубровин, Н. Ф. (1886). *История войны и владычества русских на Кавказе* (Том 4). Санкт-Петербург: Типография Департамента уделов].
7. Dudaiti, A. K. (2013). *Mesto Gruzii v «vostochnoj» politike Rossii perioda Novogo vremeni* [The place of Georgia in the «Eastern» policy of Russia period of the new time]. *Belgorod State University Scientific Bulletin. History. Political science. Economics. Information technologies*, 22, 77–86 (in Russian)
[Дудайти, А. К. (2013). Место Грузии в «восточной» политике России периода Нового времени. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика*, 22, 79–86].
8. Dudaiti, A. K. (2013). *Problemy rossijsko-gruzinskih vzaimootnoshenij v konce XVIII – nachale XIX veka* [Problems of the Russian-Georgian mutual relations in the end of XVIII – beginning of XIX century]. *Vestnik Severo-Osetinskogo gosudarstvennogo universiteta imeni Kosta Levanovicha Hetagurova*, 3, 17–23 (in Russian)
[Дудайти, А. К. (2013). Проблемы российско-грузинских взаимоотношений в конце XVIII – начале XIX века. *Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени Коста Левановича Хетагурова*, 3, 17–23].
9. Fadeev, A. B. (1960). *Rossija i Kavkaz v pervoj treti XIX veka* [Russia and the Caucasus in the first third of the XIX century]. Moscow: Izdatel'stvo AN SSSR (in Russian)
[Фадеев, А. В. (1960). *Россия и Кавказ в первой трети XIX века*. Москва: Издательство АН СССР].
10. Gordin, Ja. A., Milovidov, B. P. (2002). *Kavkazskaja vojna: Istoki i nachalo 1770–1820* [The Caucasian War: Origins and the Beginning 1770-1820]. Moscow: Zvezda (in Russian)
[Гордин, Я. А., Миловичев, Б. П. (2002). *Кавказская война: Истоки и начало 1770–1820*. Москва: Звезда].
11. Gromyko, A. A. (Ed.). (1980). *Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del* [Foreign policy of Russia XIX and the beginning of XX century. Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs] (Vol. 1: 1801–1815, Is. 1: March 1801–April 1804). Moscow: Politizdat (in Russian)
[Громыко, А. А. (ред.). (1980). *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел* (Серия 1. 1801–1815, Т. 1(12): Март 1801–Апрель 1804. Москва: Международные отношения].
12. Nachapuridze, G. V. (1950). *K istorii Gruzii pervoj poloviny XIX veka* [To the history of Georgia in the first half of the 19th century]. Tbilisi: Zarja Vostoka (in Russian)
[Хачапуридзе, Г. В. (1950). *К истории Грузии первой половины XIX века*. Тбилиси: Заря Востока].
13. *Istoricheskij ocherk rasprostraneniya i ustrojstvo russkogo vladychestva pod Kavkazom i v Zakavkaz'e* (1850). *Zhurnal Ministerstva vnutrennih del*, 30(4), 46–68 (in Russian)

- [Исторический очерк распространения и устройство русского владычества под Кавказом и в Закавказье (1850). *Журнал Министерства внутренних дел*, 30(4), 46–68].
14. Ivanenko, V. N. (Ed.) (1901). *Grazhdanskoe upravlenie Zakavkaz'em ot prisoedinenija Gruzii do namestnichestva Velikogo knjazja Mihaila Nikolaevicha: istoricheskij ocherk* [Civil Administration of the Transcaucasus from the accession of Georgia to the viceroyalty of Grand Duke Mikhail Nikolayevich: a historical essay] (Vol. 12). Tiflis: Tipografija Ja. I. Libermana].
[Иваненко, В. Н. (сост.) (1901). *Гражданское управление Закавказьем от присоединения Грузии до наместничества Великого князя Михаила Николаевича: исторический очерк* (Том 12). Тифлис: Типография Я. И. Либермана].
 15. Jesadze, S. (1907). *Istoricheskaja zapiska ob upravlenii Kavkazom* [Historical note on the management of the Caucasus] (Vol. 1). Tiflis: Guttenberg (in Russian)
[Эсадзе, С. (1907). *Историческая записка об управлении Кавказом* (Том 1). Тифлис: Гуттенберг].
 16. Kinjapina, N. S. (1963). *Vneshnjaja politika Rossii pervoj poloviny XIX veka* [Foreign Policy of Russia in the First Half of the 19th Century]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian)
[Киняпина, Н. С. (1963). *Внешняя политика России первой половины XIX века*. Москва: Высшая школа].
 17. Kinjapina, N. S., Bliev, M. M., Degoev, V. V. (1984). *Kavkaz i Srednjaja Azija vo vneshnej politike Rossii, vtoraja polovina XVIII – 80–e gody XIX vv.* [Caucasus and Central Asia in the foreign policy of Russia (second half of the XVIII - 80th years of XIX centuries).]. Moscow: Izd-vo MGU (in Russian)
[Киняпина, Н. С., Блиев, М. М., Дегоев, В. В. (1984). *Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России, вторая половина XVIII – 80–е годы XIX вв.* Москва: Изд-во МГУ].
 18. Natroev, A. I. (1898). *Iraklij II, car' gruzinskij (po sluchaju 100 letnej godovshhiny ego pogrebenija 1798-1898 gg.)* [Irakly II, the king of Georgia (on the occasion of the 100th anniversary of his burial of 1798-1898)]. Tiflis: E. I. Heladze (in Russian)
[Натроев, А. И. (1898). *Ираклий II, царь грузинский (по случаю 100 летней годовщины его погребения 1798-1898 гг.)*. Тифлис: Е. И. Хеладзе].
 19. Rjabikov, A. N. (2008). *Voенно-diplomaticheskij aspekt dejatel'nosti Rossii na Kavkaze v kontekste mezhdunarodnyh otnoshenij v pervoj treti XIX veka* [Military-diplomatic aspect of Russia's activities in the Caucasus in the context of international relations in the first third of the nineteenth century]. Slavjansk-na-Kubani: Izd. Centr SGPI (in Russian)
[Рябиков, А. Н. (2008). *Военно-дипломатический аспект деятельности России на Кавказе в контексте международных отношений в первой трети XIX века*. Славянск-на-Кубани: Изд. Центр СГПИ].